

BUREKPOMENI BUREKDAROVANJA NEBUREKLJUDEM

Jernej MLEKUŽ¹

COBISS 1.01

IZVLEČEK

Burekpomeni burekdarovanja neburekljudem²

Dandanes v Sloveniji soživita dve ekonomsko-antropološki burekokolji: burektrg, na katerem se prodaja in kupuje burekblago, in burekokolje, ki se trgu izmika. V tem zadnjem dominira doma narejen burek, največkrat v priseljskih družinah, ki je tudi pogost predmet izražanja gostoljubnosti in obdarovanja, občasno tudi zunaj etnične skupine. To tako imenovano burekdarovanje neburekljudem pa odpira tudi nekatera nova vprašanja razumevanja burekpomenov. Burekdarovanje neburekljudem reproducira odnose med etničnima skupinama, ki sta v darovanje vključeni. Pri tej reprodukciji temeljnih etničnih odnosov v slovenski družbi pa igra osrednjo vlogo predmet, ki je v darovanje vključen, točneje, njegovi pomeni. Takšno razumevanje burekpomenov poudari njihovo konstitutivno (aktivno) vlogo, torej poudari ne kako ljudje oblikujejo (burek)pomene, temveč kako (burek)pomeni oblikujejo ljudi.

KLJUČNE BESEDE: burek, materialna kultura, pomeni, darilo / blago, darovanje, priseljenci, Slovenija

ABSTRACT

Burekmeanings of Burekgiving to Nonburekpeople

There are two economic-anthropological burekenvironments in Slovenia today: the burekmarket, on which burekgoods are bought and sold, and a burekenvironment which eschews the market. The latter is dominated by the homemade burek, most often in immigrant families, where it is also a frequent subject of expressions of hospitality and gift-giving, occasionally even outside the ethnic group. This "burekgiving to nonburekpeople" also poses some new questions with regard to the understanding of burekmeanings. Burekgiving to nonburekpeople reproduces relations between the two ethnic groups included in the exchange. In these reproductions of the fundamental ethnic relations in Slovenian society the central role is played by the object which is included in the exchange, or more precisely its meanings. Such an understanding of burekmeanings emphasizes their constitutive (active) role, i.e. emphasizes not how people create (burek)meanings, but how (burek)meanings create people.

KEY WORDS: burek, material culture, meanings, gift / commodity, giving, immigrants, Slovenia

¹ Doktor znanosti, Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana, e-naslov: mlekuz@zrc-sazu.si.

² Besedilo je rezultat projekta »Etnična ekonomija: Izziv ali ovira za gospodarstvo v Sloveniji in EU« (L5-2242).

Burek – pita iz vlečenega testa z različnimi nadevi, dobro znana na Balkanu, v Turčiji (*bürek*) in z drugimi imeni tudi drugje na Bližnjem vzhodu – je v Slovenijo najverjetneje zašel v začetku šestdesetih let dvajsetega stoletja. No, prav mogoče tudi že prej, a to je že burekzgodba z drugim bureknaslovom.³ Slovenija, industrijsko najambicioznejša republika v Socialistični federativni republiki Jugoslaviji (SFRJ), je namreč rabila delovno silo. Z delovno silo – s priseljenci iz nekdanjih republik SFRJ pa smo dobili tudi burek. Če parafraziram Maxa Frischa: Poklicali smo delovno silo in prišel je burek!⁴

Toda burek – pomemben element prehrane nekaterih etničnih skupin (predvsem Bošnjakov)⁵ – bi verjetno za večino Slovencev ostal neznana, eksotična jed iz »španske vasi«, če se v šestdesetih letih prejšnjega stoletja ne bi v nekaterih slovenskih mestih z večjo koncentracijo priseljencev ali vojakov pojavile »tujerodne« prodajalne bureka (v rokah Albancev iz Makedonije).

A vse do osemdesetih let je bil tudi ta poulični burek najverjetneje predvsem hrana priseljencev. Od trenutka, ko so vanj zagrizla »slovenska« usta, pa se začne ta burekzgodba zelo hitro zapletati, bogatiti, debeliti. V drugi polovici osemdesetih let burek, vsaj v nekaterih večjih slovenskih mestih, stopi na zmagovalne stopničke, prav mogoče celo na zmagovalno stopničko v kategoriji »fast food potrošnje«. Konec osemdesetih let začnejo tudi nekatere »slovenske« pekarnice peči burek, ta trend pa se pospešeno nadaljuje vse do danes. Kot je v telefonskem pogovoru nekega dne v letu 2006 zaupal tehnolog v Pekarni Pečjak – pekarni, ki poleg prehrabenoindustrijske verige Žito spravi na slovenski trg nedvomno največjo količino bureka – burek postane »artikel številka ena«. Sredi devetdesetih let burek zaplava v slovenski prehranjevalni *mainstream*, 'glavni tok'. Pribori si mesto v zmagovalni skupini, prav mogoče prvo mesto, tako s kvantitativnim porastom kot z razširitvijo v številna nova polja in institucije. Konzumira se v slovenski vojski, uživa se v slovenskih šolah, zabava se na številnih tako formalnih kot neformalnih zabavah, prireditvah, leti na nekaterih letih slovenskega nacionalnega letalskega prevoznika, vozi se v tovornjakih, ki tovorijo blago na tuje trge, in še bi lahko naštevali.⁶ Fascinantna burektržna zgodba, ki se seveda ni mogla zgoditi brez nič manj fascinantne burekpomenke zgodbe.

A na tem burekpopotovanju – burekpopotovanju, ki bo sledilo burekpomenom – ne bomo oglaševali, prodajali, slavili te uspešne, vidne, večini vsaj približno znane burekzgodbe, v kateri je burek bolj ali manj le artikel, potrošna dobrina, torej blago. Povedali bomo burekzgodbo, v kateri se burek trgu – temu nenasitnemu želodcu, ki hrani interesno,

³ Recimo? Burekosvajanje. Kako je burek osvojil Slovenijo.

⁴ V izvorniku: »Poklicali smo delovno silo in prišli so ljudje!«

⁵ Ko zapišem »Bošnjaki«, mislim tudi na Bošnjakinje. To seveda velja tudi za druga samostalniška poimenovanja v vseh sklonih in številih ter za glagolske oblike, razen če ni drugače pojasnjeno. – V besedilu uporabljam (tudi) uradni izraz Bošnjaki, čeprav bi se nekateri verjetno opredelili kot Bosanci ali Muslimani. Miran Komac, Mojca Medvešek in Petra Roter (2007: 37) ugotavljajo, da je bila kategorija Bošnjaka v klasifikacijo prebivalstva vključena šele v popisu leta 2002, vendar je kar tretjina prebivalstva želela ohraniti dotedanje poimenovanje Musliman, nekateri pa so se opredeljevali kot Bosanci (pri čemer seveda ni jasno, ali so bili hkrati tudi islamske veroizpovedi).

⁶ Kar pa spet ne pomeni, da so bureku povsod odprta vrata, kaj šele na stežaj. A to je seveda že zgodba z drugim naslovom (glej Mlekuž 2008).

računsko in preračunljivo telo – izmika (čeprav, kot bomo videli, ostaja z njim tesno, celo neločljivo povezan). Torej burekzgodbo, v kateri burek ni obsojen, če si na tem malem začetku pomagamo z velikim začetnikom darteoretiziranja Marcelom Maussom (1996: 148), (le) na »hladen razum trgovca, bančnika in kapitalista«. Torej noče biti (le) blago, hoče biti (še) kaj drugega v tej naši burekzgodbi, predmet

BUREKOB DAROVANJA

Burek v priseljskih družinah ni tržno blago, je neodtujljiv; porabijo ga izdelovalci sami ali ga dajo svojim bližnjim. Udeleženi v menjavo tega doma narejenega bureka ga sprejmejo kot darilo ali v znamenje gostoljubja. Kroženje doma narejenih burekov in na drugi strani proizvodnja ter potrošnja industrijskih, pekarniških in pouličnih burekov kažeta, kot bi rekla bolj trda socialna antropologija, na razliko med darilnim ter tržnim gospodarstvom.⁷ Na ločenost, oddaljenost, omejeno komunikacijo med tema dvema gospodarskima okoljema, ekonomskima kontekstoma kaže tudi to, da velika večina priseljencev predvsem muslimanske veroizpovedi iz nekdanje SFRJ, ki burek in druge pite pripravlja večkrat tedensko, ni nikoli v življenju v Sloveniji poskusila pekarniškega, industrijskega ali pouličnega bureka. Ob tem avtor pričujočega besedila – širši javnosti znan kot dr. burek – postavlja tezo, za katero je pripravljen staviti vse svoje težko prigarano (burek) bogastvo: če se ne bi pojavile »tujerodne« burekprodajalne in pozneje domača pekarniška in industrijska burekproizvodnja, večina vsaj tistih bolj zapečkarških Slovencev ne bi nikoli slišala za burek. Vsaj za burek v Sloveniji ne!

Več kot očitna je tudi konceptualna, kontekstualna, pomenska razlika med pripravo in uživanjem bureka ter drugih pit v priseljskih družinah, torej bureka, ki se trgu izmika, in bureka, ki mu je življenje poklonila tržna ekonomija, torej burekblaga. Burek je v večini priseljskih družin pripravljen in zaužit za glavni, osrednji dnevni obrok, bodisi za kosilo ali večerjo, in tako podpira dominantno tradicionalno družinsko strukturo prehranjevanja. Burekblago – vsaj burek z ulice, torej *fastfood* burek – pa se največkrat tej dominantni prehranjevalni strukturi upira. Burek je v priseljskih družinah relativno tradicionalen element prehrane, tesno povezan z izročilom, burekblago pa je vsaj na urbanih ulicah, v slovenskih pekarnah in trgovinah neke vrste prišlek, ki ga večina etničnih Slovencev pozna kvečjemu dve, tri desetletja.

Tem, kot verjetno večini delitev v sferi človeških zadev – kjer so, kot je pribil že Aristotel (1994: 190–192), lahko »stvari takšne ali drugačne«, jih torej ne obvladujejo večna načela in nujnosti – se izmikajo ali bolje nagajajo številne oblike burekpriprave in burekuživanja. Burek, kupljen na sivi ulici, v topli pekarni ali hladni, sterilni trgovini

⁷ Omenjena ekonomska sistema sta se razvila na različnih stopnjah družbenega razvoja. Darilna menjava je značilna za na klanu temelječe družbe, tržna menjava pa za razredno in/ali državno družbo. V kompleksnih državnih družbah seveda obe vrsti ekonomske menjave soživita (glej Gregory 1982, pa seveda tudi Mauss 1996: 4. poglavje). Izviren in slovenskemu bralcu »domač« prikaz tovrstnega dialoga med darilno in tržno menjavo je študija o haloških kolinah Roberta G. Minnicha (1993).

je brez večjih težav lahko použit kot glavni, osrednji dnevni obrok, v krogu domačih, recimo v kombinaciji z govejo juho in zeleno solato. In najverjetneje se med različnimi predstavniki burekblaga v vlogi prehrabnega družinskega tradicionalista najpogosteje znajde ravno najbolj industrijski, standardiziran in v procesu proizvodnje odtujeni burek⁸ – vsaj delno narejen na strojni liniji za vlečeno testo, zapakiran v industrijsko embalažo, globoko zamrznjen vržen v zamrzovalnike (super)marketov, čakajoč da ga v vroče pečice zapelje denar.

A vendarle, zdi se, da kroženje doma in zunaj doma, torej na trgu narejenih burekov poteka po relativno ostro zamejenih območjih ekonomske menjave. Konceptualno pa seveda tudi dejansko je sicer mogoče doma narejene bureke zamenjati za denar – s tem postanejo tržno blago. Tako je na primer dr. burek prosil soseda, da mu, seveda za denarno zamenjavo (čemur se je dolgo upirala) speče burek (v njenem jeziku pito, a o tem več pozneje) za pogostitev, ki jo je pripravil sodelavcem v službi po zagovoru doktorata. In prav tako je mogoče zunaj doma – na trgu – narejen in kupljen burek uporabiti za obdarovanje, izražanje gostoljubnosti. S tem je zgoraj omenjeni doktor sumljivega naziva recimo pogostil bratovo družino, ki je prišla na praznovanje petega rojstnega dneva njegove hčerke. A to se verjetno le bolj redko dogaja.

Prav tako pa je povsem narobe trditi, da je burek obsojen na dva hermetično zaprta svetova, dva izključujoča se gospodarska sistema, dve nepropustni ekonomski okolji. Gre predvsem za dva konceptualna, teoretska pola, ki v praksi, realnem življenju predmetov, materialne kulture nista nikoli povsem dosežena, aplicirana, izpeljana, kot so pokazali Arjun Appadurai, David Miller in drugi sodobni teoretiki materialne kulture. Le malo predmetov nepreklicno, skoz in skoz, brezkompromisno v svojem socialnem življenju funkcionira izključno bodisi kot darilo ali bodisi kot blago.⁹ Spomnimo se le zadnjih dveh burekov. S težavo kupljenega od sosede – torej bureka, ki je hotel biti nekakšno darilo, a ga je potencialni burekobdarjenec prekvalificiral v burekblago in je tako postal burekkupec. (S tem ta burekzgodba še ni bila končana, burek je končal na pogostitvi in se je tako približal (dosegel?) stanju, ki mu ga je namenila njihova burekstvarnica (soseda, ki mu je vdahnila življenje).) In bureka, brez težav postreženega bratovi družini – torej bureka, ki je bil kupljen zato, da pogosti, obdari bližnje. Ljudje si prisvajamo materialno tudi v blagovnem okolju, prisvajamo si tudi stvari, ki domnevno veljajo za blago,¹⁰ in seveda t. i. darila ali recimo raje neblago nikoli ne leži povsem zunaj dometa blagovne produkcije. V najbolj skrajni, banalni sekvenci: burek, pripravljen z največjo ljubeznijo za najdražje, ni verjetno nikoli, vsaj v Sloveniji ne, pripravljen iz sestavin, ki bi v toplo kuhinjo prišle povsem mimo trga. In nadalje, ne da pri tem izčrpali vse dvoumnosti in težave, ki jih postavlja delitev med darilom in blagom, kot pravi Appadurai (1992: 11), ima lahko darovanje enake družbene funkcije kot menjava blaga. Tako dan kot prodan burek lahko tako zbližujeta kot izključujeta v menjavo vključene akterje.

⁸ Glede na to, da so na tem mestu v ospredju konceptualna vprašanja, uporabljamo edninsko obliko.

⁹ Celo denar je, kot nam je dobro znano, lahko podarjen, je lahko darilo.

¹⁰ O tem na več mestih piše David Miller in to je (sicer v zelo svobodni interpretaciji) tudi eden od ključnih argumentov dela *Material Culture and Mass Consumption* (Miller 1987).

Na tem burekpopotovanju ne želimo te toge, rigidne delitve med darilom in blagom – ki je bila podlaga trdno zakoreninjenemu razlikovanju med skupnostmi, opredeljenimi z darilno ter na drugi strani z blagovno izmenjavo in ki je v veliki meri zelo dolgo opredeljevala antropološko osmišljanje, teoretiziranje materialne kulture¹¹ – postaviti še bolj pod vprašaj.¹² Ko razmišljamo o burekpomenih – vsaj o burekpomenih v Sloveniji – razlikovanje med burekblagom in tistim burekom, ki tako ali drugače to noče biti, ni nujno nesmiselno in neproduktivno. Seveda to nikakor ne pomeni, da ne moremo razmišljati o burekpomenih brez upoštevanja navedene delitve. In to tudi nikakor ne pomeni, kot bomo videli pozneje na tem burekpopotovanju, da so burekpomeni znotraj takoimenovanega darilnega in na drugi strani tržnega okolja zaprti za visoke ograje, čez katere ni mogoče skakati. A preden začnejo burekpomeni skakati, postavimo nov naslov in za naslovom obsežno poglavje, brez katerega bi se pričujoče besedilo drobilo kot burek brez burektesta. Dodajmo torej, da kroženje doma narejenih burekov poteka tako znotraj kot zunaj družine, sorodstva, kot tudi znotraj in zunaj etnične skupnosti. Torej je burek podarjen tudi

NEBUREKLJUDEM

Burek je pomembna jed (in lahko celo mogoč element obdarovanja ter predvsem izražanja gostoljubnosti v številnih) etničnih in nacionalnih skupnosti iz nekdanje SFRJ, priseljenih v Slovenijo. A predvsem je očitna njegova vitalna vloga pri manifestiranju in konsistuiranju družbe ter kulture pri muslimanskih priseljencih iz BiH in nekoliko manj pri drugih priseljencih muslimanske veroizpovedi.¹³ Razlikovanje se med drugim kaže tudi

¹¹ Antropologi, kot pravi kritično Miller (1994: 417), so pretiravali s totalitarnim holizmom manjših skupnosti in so pri tem ponavadi ignorirali nasprotja in občutke odtujitve, na drugi strani pa so povsem mižali doma. Zanimarjali so razumevanje strategij, s katerimi so si ljudje v industrijskih skupnostih prisvajali materialno kulturo. Če svobodno povzamem Millerjevo opazko: antropologi so se znašli v smešni, tragikomični situaciji. Na terenu so se srečevali z zelo majhnim številom predmetov, ki so bili povečini zelo pomembni, medtem ko so bili doma zasuti z neobvladljivo množico predmetov, katere pomembnost je bila le redko omembe vredna.

¹² To so naredili številni in naj omenim le že omenjene: Arjun Appadurai (1992); Daniel Miller (1987; 2001).

¹³ Pomen bureka in drugih pit v BiH je v marsičem primerljiv s pomenom riža na Japonskem. Oba sta osrednji komponenti etničnih, nacionalnih diet, imata pomembno ali celo osrednje mesto v nacionalni, etnični (samo)prepoznavnosti. Emiko Ohnuki-Tierney (1993: 41–42) med drugim piše, da je v projektih razlikovanja Japoncev od drugih nacij in kultur riž mobiliziran kot osrednje orožje (še zlasti v boju proti »zahodnjaški« obsesiji z mesom). Podobne simbolične, simbolično-strateške razsežnosti bi lahko odkrili tudi pri bureku in drugih pitah v BiH. (Seveda pa je simbolični potencial riža v japonski družbi (kljub temu da je postal sekulariziran) verjetno veliko večji od bureka v bosanski družbi.) O mestu, ki ga zaseda burek v BiH, nam lepo govori bosanski popzvezdnik Dino Merlin v odgovoru na vprašanje, zakaj je svoj zadnji album poimenoval »Burek«: »Burek sem na simbolični ravni hotel prikazati kot eno od vrednosti, ki jih imamo, vendar se podobno kot mož, ki vsak dan hodi mimo svoje lepe žene in gleda naokoli, ne da bi videl njeno lepoto, tudi mi ne zavedamo njegove vrednosti. Torej, vse to imamo, a ne opazimo. Nekaj, kar je preverjeno dobro že stoletja, je definirano kot kvaliteta, klasika in umetnost. Namreč, samo kar preživi stoletja, je vredno pozornosti in takšnih

v poimenovanju. Medtem ko velika večina drugih etničnih skupnosti iz nekdanje SFRJ z besedo burek označuje jed iz vlečenega testa, nadevano z različnimi mesnimi, sirovimi, zelenjavnimi ali sadnimi nadevi, prebivalci BiH niso tako širokoburekopotezni. Ti, ki si od vseh najbolj lastijo burek, z burekom označujejo jed iz vlečenega testa, nadevano (le) z mesom. In ta spada v skupino pit, med katerimi se znajde še *sirnica* (sirov nadev), *krumpiruha* (krompirjev), *zeljanica* (špinačni), *kupuspita* (zeljni), *pita sa tikvom* ali *tikvenuša / masirača* (bučkin), idr.¹⁴ Lahko bi rekli, da je burek pri prvih izraz za obliko, pri drugih pa za vsebino.¹⁵ Nadalje, burek in druge pite so nezamenljiv element ob številnih verskih, življenjskih in drugih dogodkih, praznikih bosanskih muslimanov (*iftar* – 'večerni obrok med postnim mesecem ramazanom', svatbe, itd.). Burek je torej pomemben sopotnik obredov prehoda. A to so že stvari, za katere se zdi, da štrlijo iz pričujočega besedila kot burekrobovi, ki jih burekzavijalcu ni uspelo zviti v burek(celoto). Čeprav si na tem burekpotovanju dovolimo nadvse živahno in ambiciozno skakati sem ter tja, se držimo naslova in naslovov, kot se mora bureknadev držati burektesta.

Številni priseljenci, še zlasti pa verjetno priseljenke, kot ste mogoče tudi sami okusili, bureke in druge pite pogosto nosijo svojim sodelavcem v službo, na burek in druge pite vabijo svoje prijatelje, sodelavce, znance, itd. Naštejmo le nekaj primerov, ki so dr. bureka tako ali drugače nasitili, zadovoljili, obogatili med njegovim intenzivnim, globokim, srčnim ukvarjanjem z burekom. Pa seveda tudi pred in po tem srčnem burekčasu, ko dr. burekovo bivanje v Štepanjskem naselju (sicer veliko manj razvpitem etničnem loncu od sosednjih Fužin) in drugje ni bilo (tako) predano bureku.

Dr. burekova sosedka, v Slovenijo priseljena iz BiH, pite pogosto speče za svoje. Nemalokrat pa zaidejo tudi k sosedu (dr. bureku), ta ali njegova žena pa ji da kozarec doma narejene marmelade ali domačega medu.

Dr. burekova hčerka je imela v vrtcu prijateljico, s katero se je družila in se še vedno družijo tudi v popoldanskem času. Prijateljčina mama, muslimanka iz BiH (ki se tega ne sramuje pokazati), dr. burekovi družini pogosto prinese sveže pite. Dr. burekova družina je tako pogosto v hudi dilemi: kaj ji povrniti?

epitet, kot sta klasika in umetnost. Burek je tako avtentičen bosanski kot tudi antiglobalističen fenomen« (Bikić 2004).

¹⁴ Tudi med pitami obstaja hierarhija, med katerimi je mesna (to kar v BiH označuje beseda »burek«) najbolj cenjena. O tem priča tudi naslednji rek: »Sve su pite pripitice, samo je pita burek(uša) – pita pitac!« Prevod? »Burek (mesni) je car med pitami.« – Imena za pite se med posameznimi kraji, pokrajinami lahko razlikujejo.

¹⁵ Bosansko burektoľmačenje je zavladalo tudi v prvi izdaji *Leksikona yu mitologije*: »Za izmišljotine, kot so 'jabolčni burek', bi bilo kršitelje treba kaznovati z odvzemom gostiteljske licence« (Kršić 2004: 65). BiH je s tem ožjim burekrazumevanjem izjema ne samo na območju nekdanje SFRJ, ampak nasploh na Balkanu, v Turčiji in še kje. Širše poimenovanje so v Sloveniji najverjetneje uvedle prve burekprodajalne, ki jih povečini vodijo in so v njih zaposleni Albanci iz Makedonije. Zanimivo pa je, da lahko v slovenskih tiskanih medijih najdemo kar nekaj prispevkov, ki so to širše slovensko burekrazumevanje v odnosu do ožje razumljenega bosanskega prepoznali kot slovensko posebnost (kot že rečeno, je posebnost bosansko burekoznačevanje). To so pisci interpretirali bodisi kot neke vrste slovensko kulturno inovacijo ali kot ignoranco pri poznavanju in sprejemanju drugih kultur.

Ostanimo v Štepanjskem naselju. »Nemuslimanka«, priseljenka iz »muslimanskega« Sandžaka (Črna gora), je tako »slovenskim« sodelavkam v službi kot tudi »slovenski« prijateljici pogosto spekla pito. Od njih pa je dobila »slovenske jedi«, na primer potico.

Pojdimo nekoliko v zgodovino. Ko dr. burek še ni bil dr. burek, je med drugim obiskoval Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo. Čistilka na tem oddelku, priseljenka, najverjetneje iz BiH, je občasno profesorjem, tajnici in študentom v pokušino prinesla burek.

Ostanimo pri čistilkah. Čistilka v dr. burekovi službi, definitivno priseljena iz BiH, burek oziroma pito, ki jih sicer zelo pogosto (nekajkrat tedensko) pripravi tudi za svojo družino, občasno prinaša ženskam na upravi.

Poglejmo za trenutek v resno znanstveno raziskavo, veliko bolj resno od tistih, s katerimi se smeši lik dr. bureka. V končnem poročilu »Percepcije slovenske integracijske politike« Inštituta za narodnostna vprašanja je burek v prispevku Sare Brezigar (2006: 113–114) z naslovom Pojavi etnične diskriminacije v javni upravi, vojski in policiji, kot mi je napisala sodelavka, ki je našla ta primer in mi ga izročila, »končal etnično diskriminacijo«:

Zaradi nepoznavanja bošnjaške kulture se je v delovnem okolju sčasoma pojavilo tudi neko zanimanje za, npr. kuhinjske recepte. Z nadrejeno pa so se odnosi otoplili in normalizirali, potem ko je postala mama. [...] Podobno jo je materinstvo zbližalo tudi s sodelavkami, saj jih je takrat povabila k sebi domov. Prišle so pogledat dojenčka, zanje je pripravila burek, tako da so se dejansko od blizu prepričale, kakšno je njeno življenje. Zdaj se intervjuvanka v delovnem okolju z vsemi zelo dobro razume.

Pa še jedilni list priseljenca iz Sandžaka. Le kaj vse je ta pripravil za praznovanje Abrahama (pretežno »slovenskim«) sodelavcem »v firmi«? Spekel je jagenjčka, žena je spekla več vrst pit (vključno z burekom) in baklave. In »etnično mešanim« prijateljem (tudi številnim »Slovincem«)? Dva jagenjčka, več kot deset vrst pit in še kaj.

In pokukajmo ven iz Slovenije. Iz »deževnega Trierja«, od znančeve žene, ki je v sivo tujino odšla z/za možem – prevajalcem za neke EU papirje, je dr. burek dobil e-pismo. To e-pismo je bilo seveda odgovor na e-pismo, v katerem je dr. burek vohljajal za burekpomeni. Znančeva žena, ki burek oziroma pito sicer opisuje kot »vez s kraji, kjer imamo svoje korenine – Bosna, Srbija«, na vprašanje, ali kdaj v sivi tujini speče burek, odgovarja: »Tudi tukaj pečem pite, vendar v 'izobraževalne namene', ker naši gosti običajno nimajo pojma, kaj to je. Gre v bistvu za 'egzotično jed'. Najbolj je zanimiva krompiruša.«

To seveda nikakor ni celoten seznam burekdarovanja, znanega dr. bureku. A bolj kot naštevanja novih burekprimerov se dotaknimo nekaterih burekvprašanj, povezanih z burekodbdarovanjem, pa tudi v manjši meri in z določenim zadržkom z burekgostoljubnostjo.

Kaj lahko sploh rečemo o zgoraj naštetih primerih burekmenjave, burekodbdarovanja in burekgostoljubnosti? Nedvomno ne gre za strogo ritualizirane, uniformirane dogodke, določene s strogimi pravili. Gre prej za dogodke, ki so v veliki meri pogojeni z vsakokratnimi enkratnimi okoliščinami (sam tip dogodka, osebe, ki so vključene v menjavo, okolje, v katerem burekdarovanje poteka, itd.). Če zožimo in izostrimo pogled na burekdarov-

anje: to vključuje burekdarovalce in burekobdarjence zelo različnih starosti (izključeni so verjetno samo otroci, pa še ti, če sploh, le kot burekdarovalci), vseh spolov, statusov (čeprav verjetno nekateri dominirajo – burekpeka je v priseljenjskih družinah namreč strogo žensko opravilo, a v menjavo sta vključena oba spola, seveda ne enakovredno). Lahko bi rekli, da burekdarovanje in burekgostoljubnost vključujeta zelo različne socialne ravni, momente, dimenzije. Povezujeta se z različnimi vsebinami, tipi družbenih odnosov (prijatelji, sosedje, sodelavci, idr.), spremljata različne družbene situacije, kontekste (priložnostno obdarovanje, povabila na dom, zabave, idr.). Seveda te različne socialne dimenzije burekobdarovanja skrivajo zelo različne momente: recimo odnose neenakosti in moči (ki bi jih znali odkriti recimo v »čistilkinem« bureku), strategije prilizovanja (ki mogoče začinjajo marsikateri burek, podarjen sodelavcem na višjem delovnem mestu), oblike samopredstavljanja (ki so nedvomno navzoče v bureku, spečenem gostom v »deževnem Trierju«) in še česa. Seveda bi k temu lahko še marsikaj dodali. A kot uči burekpeka: z dodatki ne gre pretiravati. Na oder naj torej stopijo

BUREKPOMENI

Burekpomeni? O pomenih, burekpomenih je seveda mogoče razmišljati na zelo različne načine. Postavimo (navidez?) neizbežno vprašanje tej znanosti – če sploh znanosti – o pomenih. Za koga burekpomenov? Začnimo pri tistih, pri katerih smo se na tem burekpopotovanju zaustavili. Torej burekpomenov za burekdarovalce, pa tudi (čeprav v nekoliko drugačni meri) za burekobdarjence.

Postavimo torej preprost izhodiščni kriterij, da če je pomembno zanje – burekdarovalce in burekobdarjence (na splošno pa preučevane), je tudi za nas – (burek)preučevalce. Takšno izhodišče nas odvrne od tradicije formalnih in strukturalističnih analiz, ki se ne ozirajo na to, kaj je za koga pomembno.

Toda tudi ta kriterij je, kot pravi Daniel Miller (1998: 12 in drugje), problematičen, saj se lahko naslanja le na sodbe tistih, ki so preučevani. Besedila, kot je na primer *Anthropology as Cultural Critique* (Marcus in Fisher 1986), so postala glasniki novega premika od strukturalističnih analiz k nekakšnim postmodernim redificijam akademske odgovornosti in so zapeljale nekatere raziskovalce v drugo skrajnost. Zanje je postalo pomembno le tisto, kar so preučevani prepoznali kot pomembno. Ta pristop se torej zdi še zlasti problematičen pri preučevanju materialne kulture, katere predmet preučevanja je skoraj vedno nem in kjer je pomembnost pogosto povezana s tem, da so predmeti najučinkovitejši v socialni reprodukciji, ko se zdijo povsem trivialni in nepomembni.

A vrnimo se k darovanju in burekdarovanju, burekdarovanju neburekljudem. Burekobdarovanje neburekljudem večina burekobdarovalcev in burekobdarjencev opisuje kot relativno obrozen, marginalen, nepomemben dogodek v njihovem življenju. Ali drugače rečeno, če burekobdarovalce in burekdarovalce vprašamo, kaj jim burekobdarovanje pomeni, nam le redko, če sploh, odgovorijo jasno in glasno.

Burekdarovalci in burekgostitelji svoje početje opisujejo kot individualno početje, kot

izražanje pozornosti, naklonjenosti do sosedov, prijateljev, sodelavcev, znancev. Nekateri sicer dodajo – bolj ali manj (ne)jasno in (ne)glasno, da z burekdarovanjem ali burekgostoljubnostjo kažejo ali želijo pokazati tudi svojo etnično drugačnost. Tako je pripravo pit, kot smo že prejle slišali, v »deževnem Trierju« opisala znančeva žena: »Tudi tukaj pečem pite, vendar v 'izobraževalne namene', ker naši gosti običajno nimajo pojma, kaj to je. Gre v bistvu za 'egzotično jed'.« Mama hčerkinе prijateljice pa pravi, da jo nese »le Slovencem«, ker »moji [torej 'njeni'] to tko znajo delat.« A to spet opišejo, interpretirajo kot individualno dejanje, kot izražanje svoje individualne etnične identitete.

(Že) Marcel Mauss (1923–24/1996) je nazorno pokazal, kako se pri darovanju individualne dejavnosti vpisujejo v družbeno reprodukcijo temeljnih družbenih razmerij, ne da bi se pri tem darovalci (in obdarjenci) zavedali svojega družbenoreproduktivnega pomena. Darovalci mislijo, da le darujejo, torej individualno delujejo. Toda ob tem delajo še nekaj širšega, družbenega, družbeno konstitutivnega: reproducirajo temeljne družbene odnose, v katerih živijo.

Burekdarovanje neburekljudem je seveda daleč stran od tistega darovanja, ki ga je Mauss označil za »totalni družbeni fenomen«, darovanja, ki je zaposlovalo več generacij antropologov predvsem na pacifiškem območju. A na drugi strani tudi ni potisnjeno (povsem) v zasebno sfero, kot Maurice Godelier (2006) ugotavlja za dandanašnje darovanje na Zahodu.¹⁶

Kaj je torej družbenega, družbeno konstitutivnega v burekdarovanju? Na pomoč še enkrat priključimo začetnika darteoretiziranja Marcela Maussa. Za Maussa dar izvaja reprodukcijo socialnih odnosov predvsem s pravili (recimo, dar zahteva povračilo), ki ga obvladujejo. Dar namreč s svojimi pravili povezuje vse člane družbe v celoto. Na ravni družbene reprodukcije pravzaprav ni pomembno, kdo pri dejanju konkretnega darovanja sodeluje, pomembno je le, da se izvajajo pravila, ki skupine, vključene v darovanje, zastopajo.

Pri razmišljanju o družbeni reprodukciji burekdarovanja neburekljudem pa bomo k zgoraj rečenemu dodali dopolnilo (ki ga sicer bolj implicitno razberemo tudi v monumentalnem *Eseju o daru*). Burekdarovanje neburekljudem izvaja reprodukcijo socialnih odnosov ne (samo) s pravili, ampak (tudi) z obliko, načinom izvedbe, konkretnije s samim objektom, predmetom, ki je v darovanje vključen. Pomen predmeta in socialna priložnost, kontekst, torej predpostavljata, definirata eden drugega. Tezo, da je predmet burekdarovanja neburekljudem pomemben oziroma da predmet v omenjenem odnosu (od)igra pomembno vlogo, bi verjetno pokazalo opazovanje, komu vse in ob kakšnih priložnostih je burek podarjen. Recimo, ali Bošnjaki podarijo burek tudi sosedom Bošnjakom? In Srbom? (Če jim seveda sploh kaj podarijo za priložnosti, kot to storijo sosedom Slovencem.) Pomen burekdara – pomen burekdara, kot ga razumemo na tem burekpotovanju – torej ne

¹⁶ Za Marcela Maussa je dar univerzalen fenomen, ki ima v vseh družbah enako vlogo: reprodukcijo družbenih odnosov. Maurice Godelier (2006: zadnje poglavje) pa trdi, da je dar v zahodnih družbah postal predvsem individualna stvar, zaprta v sfero zasebnosti, torej tisto, kar je Mauss ugotovil, da je dar le na videz.

določata ne (le) darovalec in ne obdarjenec, ampak odnos med njima. Ali še točneje, ko govorimo o družbeni reprodukciji: odnos med skupinama, vključenima v burekdarovanje.

Konkretno v burekdarovanju neburekljudem burek reproducira etnična razmerja med skupinama, ki sta v darovanje vključeni. Ob pogoju, da katerikoli del družbe burek prepozna kot predmet, ki zastopa neko etnično skupino. In po zgornji analogiji navzočnost etnične skupine kot celote ni pomembna – daruje, menja se namreč predmet, ki to etnično skupino simbolno zastopa. Če se vrnemo na začetek pričujočega poglavja: burekpomeni, kot jih razumemo na tej točki burekpopotovanja, torej izhajajo iz predstav preučevanih (kot rečeno, ti morajo burek prepoznati kot predmet, ki zastopa (neko etnično) skupino). A seveda le izhajajo (in se pri njih ne končajo), burekpomeni se kombinirajo v tvorbi družbenega obstoja, realnosti ljudi (kar seveda ne pomeni, da jih ti svobodno oblikujejo in obvladujejo).¹⁷

Socialno (pa seveda kulturno) dimenzijo burekdarovanja neburekljudem torej določa (tudi ali predvsem) pomen samega predmeta – bureka. Rekli smo že, da burekdarovanje darovalci v prvi vrsti interpretirajo kot individualno dejanje, kot izražanje pozornosti, gostoljubnosti, kot vzdrževanje odnosov med posamezniki. Torej je s perspektive burekdarovalcev burekdarovanje potisnjeno v zasebno sfero, daleč stran od kakršnekoli družbene totalnosti. Toda sam predmet, vključen v burekdarovanje, opravlja s pomeni, katerih neločljiv del je, tudi neko bolj družbeno nalogo. Razmejuje (in hkrati kot vsako darilo tudi zbližuje) etnični skupini, vključeni v menjavo. (Seveda gre pri burekdarovanju neburekljudem tudi za reprodukcijo socialnih skupin, statusov in še česa, a to je že druga burekzgodba.)

To pa bi lahko rekli tudi za druge oblike burekmenjav, ki vključujejo, povezujejo različne etnične skupine, recimo tudi za burekmenjavo, ki poteka na mestnih ulicah med albanskimi burekpeki in slovenskimi burekjedci. Na neki splošni teoretski, konceptualni ravni je seveda mogoče trditi, da tako menjava burekdaril kot menjava burekblaga reproducirata temeljne etnične odnose v slovenski družbi. A vendarle ta reprodukcija poteka na različne načine. Če se omejimo le na burekpomene, imata menjava burekblaga in menjava burekdaril za akterje, vključene v menjavo, nedvomno različne pomene.

Tu pa se zdi, da smo prestopili osrednjo črto na tem burekpopotovanju – odkrivanju burekpomenov. Če smo do sedaj odkrivali, kako burek(pomeni) oblikujejo ljudi, smo pravkar načeli vprašanje, kako ljudje oblikujejo burekpomene. In tu je razlikovanje med blagom in darilom, med burekblagom in vsem tistim, kar to noče biti, nedvomno pomem-

¹⁷ Na tem mestu se dotaknimo odnosa treh redov, treh funkcij – imaginarnega, simbolnega in »realnega« – ki se kombinirajo v tvorbi družbenega obstoja ali družbene realnosti ljudi. Naša predstava (kot tudi Maussova) o tej realnosti je zgrajena na predpostavki, da imaginarno prevladuje nad simbolnim. Družbe, skupine se najprej razlikujejo po različnih načinih, kako si predstavljajo medsebojne odnose. Toda imaginarno se ne more pretvoriti v družbeno, če obstaja le v predstavah, idejah. Mora se materializirati v konkretnih odnosih, ki dobijo obliko in vsebino v institucijah (recimo burekobdarovanje) in simbolih (burek), ki jih predstavljajo in s pomočjo katerih medsebojno komunicirajo. – Etnični odnosi niso omejeni le na idejne elemente (načela avtohtonosti, klasifikacija etničnih skupin, idr.). Navzoči so v vseh institucijah, dogodkih, predmetih, prek katerih lahko družbeno obstaja in ki ga simbolizirajo. A simbolno tu daje vidnost sistemu, ga sporoča, ni pa njegov temelj.

bno. Darila in blago so namreč močna kulturna, pomenska kategorija. Močna zato, ker ljudje v njenem okviru usmerjajo svoja dejanja in interpretirajo dejanja drugih. V tem kontekstu lahko darila in blago razumemo kot nekakšne strukture pomenov. Burek, ki ga neburekljudje dobijo od sodelavcev, prijateljev, sosedov, znancev, poznajo iz večinske kulture kot blago sumljive, cenene kvalitete. (Kako se burekprejemniki pogajajo s temi burekpomeni je nadvse zanima, a seveda že druga zgodba.)¹⁸ Kar naenkrat pa se znajde v vlogi darila (ali predmeta izražanja gostoljubja), pogosto v vlogi zelo osebnega darila, pripravljenega v domačem okolju z mislijo na prejemnika. Darila, ki noče biti prodajno blago, narejeno v neosebnem, odtujenem svetu dobička. S pomočjo fraze iz večinske kulture bi zadovoljno siti burekobdarjenci znali reči takole: Kdor pravi da je burekdar burek, je burek. A to je že druga zgodba, zgodba z novim naslovom. Recimo? Z znano frazo ali/in naslovom skupine Trio genialci: »Ti si burek.«

LITERATURA

- Appadurai, Arjun (1992). Introduction: Commodities and the Politics of Value. *The Social Life of Things. Commodities in Cultural Perspective* (ur. Arjun Appadurai). Cambridge in New York: Cambridge University Press, 3–63.
- Aristotel (1994). *Nikomahova etika*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Bikić, Jasmina (2004). »Ja sam živi dokaz protiv riječi nemoguće«, *Ljiljan*, 11. 6. 2004 (http://www.dinomerlin.net/press/index_11_07_04.php).
- Brezigar, Sara (2006). Pojavi etnične diskriminacije v javni upravi, vojski in policiji v Republiki Sloveniji. *Percepcije slovenske integracijske politike: Uskoško prebivalstvo v Beli krajini, etnična diskriminacija v delovnem okolju, izseljevanje in povratništvo Slovencev: Zaključno poročilo* (ur. Miran Komac in Mojca Medvešek). Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 73–151.
- Godelier, Maurice (1996/2006). *Uganka daru*. Ljubljana: Študentska založba.
- Gregory, A. Christopher (1982). *Gift and Commodities*. London: Academic Press.
- Komac, Miran, Mojca Medvešek in Petra Roter (2007). *Pa mi vi povejte, kaj sem!!! Študija o etnični raznolikosti v Mestni občini Ljubljana*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Kršić, Dejan (2004). Burek [geslo]. *Leksikon yu mitologije* (ur. Iris Adrić idr.). Zagreb in Beograd: Rende in Postscriptum, 65.
- Marcus, George E. in Michael M. J. Fischer (1986). *Anthropology as Cultural Critique:*

¹⁸ Če se tu dotaknemo le tistega elementa, ki je razmišljanje o obdarovanju (po Maussovi krivdi) verjetno najbolj prevzelo – povračila, dolžnosti vračanja daril. Omenili smo že, da je burekdarilo (lahko) tudi povrnjeno. Recimo z marmelado, s potico ali z lepšim tretmajem na delovnem mestu. Burekobdarovanec je tako pozvan, ne samo da darilo vrne, ampak tudi, da preinterpretira pomen burekdarila. Odgovor na vprašanje, kaj bo burekobdarjenec vrnil, kaže na to, kako se bo odzval na burekobdarovanje oziroma kako bo interpretiral sam objekt in dogodek obdarovanja. Nedvomno ni ista stvar povrniti burekdar s steklenico irskega viskija ali sveže pečeno potico.

- An Experimental Moment in the Human Sciences*. Chicago in London: University of Chicago Press.
- Mauss, Marcel (1923–24/1996). Esej o daru. *Esej o daru in drugi spisi. Uvod v delo Marcela Maussa*. Ljubljana: ŠKUC in Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 9–157.
- Miller, Daniel (1987). *Material Culture and Mass Consumption*. Oxford in New York: Blackwell.
- Miller, Daniel (1994). Artefacts and the Meaning of Things. *Companion Encyclopedia of Anthropology* (ur. Tim Ingold). London in New York: Routledge, 396–419.
- Miller, Daniel (1998). Why some things matter. *Material cultures. Why some things matter* (ur. Daniel Miller). London: UCL Press, 3–21.
- Miller, Daniel (2001). Alienable Gifts and Inalienable Commodities. *The Empire of Things. Regimes of Value and Material Culture* (ur. Fred R. Myers). Santa Fe: School of American Research Press, 91–115.
- Minnich, Robert G. (1993). Darovanje kolin in izražanje identitete v slovenski kmečki družbi. *Socialni antropolog o Slovencih: Zbornik socialnoantropoloških besedil*. Kanaška dolina: Slovenski raziskovalni inštitut – SLORI; Ljubljana: Amalietti, 53–65.
- Mlekuž, Jernej (2008). *Burek.si!? Recepti / koncepti*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Ohnuki-Tierney, Emiko (1993). *Rice as Self. Japanese Identities Through Time*. Princeton, N. J.: Princeton University Press.

SUMMARY

BUREKMEANINGS OF BUREKGIVING TO NONBUREKPEOPLE

Jernej Mlekuž

There are two economic-anthropological burekenvironments in Slovenia today: the burekmarket, on which burekgoods are bought and sold, and a burekenvironment which eschews the market. The latter is dominated by the homemade burek, most often in immigrant families, where it is also a frequent subject of expressions of hospitality and gift-giving, occasionally even outside the ethnic group. This “burekgiving to nonburekpeople” also poses some new questions with regard to the understanding of burekmeanings.

Burekgiving to nonburekpeople is of course far from the exchange that Marcel Mauss (1996) labeled a “total social fact”, the exchange that provided employment for several generations of anthropologists particularly in the Pacific region. But on the other hand it is not thrust into the private sphere, as Maurice Godelier (2006) concludes about gift-giving in the west.

What then is social or socially constitutive in burekgiving? Following Mauss, a gift creates a reproduction of social relations through the rules (for instance, a gift requires repayment) that govern it. Through its rules, therefore, a gift binds all of the members of

a society into a whole. At the level of social reproduction it is in fact not important who participates in the exchange of a particular gift, what is important is only that the rules that the groups included in the exchange represent are applied.

In thinking about the social reproduction of burekgiving to nonburekpeople we shall add a codicil to the above statements (which we can also find more implicitly in Mauss' work as well). Burekgiving to nonburekpeople creates a reproduction of social relations not (only) through rules, but (also) through the form and manner in which it is carried out, in particular the object which is included in the exchange. Specifically, in burekgiving the burek reproduces the ethnic relations between the groups included in the exchange, on the condition that any part of the society recognizes the burek as an object which represents some immigrant ethnic group. And in accordance with the above analogy, the presence of the ethnic group as a whole is not important – what is given or exchanged is an object which symbolically represents that ethnic group.

The social dimension of burekgiving thus (also or above all) determines the meaning of the object itself – the burek. From the perspective of the givers, burekgiving is interpreted as an individual act, as an expression of care, hospitality, as the maintenance of relations between individuals. Therefore, from the perspective of the burekgivers, burekgiving is thrust into the personal, private sphere, far from any sort of social totality. However, the object which is itself included in the burekgiving is laden with meanings which are an inseparable part of it, including a more social agenda. It defines the boundaries of (and at the same time like all gifts also draws closer) the ethnic group included in the exchange.

Gift-givers thus think that they are *just* giving, i.e. acting individually. But something broader, social, socially constitutive is also at work here: they are reproducing the fundamental social (ethnic) relations in which they live. Such an understanding of burekmeanings emphasizes their constitutive (active) role, i.e. emphasizes not how people create (burek) meanings, but how (burek)meanings create people.

Translated by Peter Altshul